

Бохонкова Ю. О.

Влияние личностных особенностей женщины на межличностные взаимоотношения в трудовом коллективе.

Статья посвящена гендерным особенностям ролевого поведения женщины в отношении трудового коллектива. Показана взаимосвязь самооценок, ожиданий, жизненных ориентаций и способов разрешения конфликтов между мужчинами и женщинами в условиях трудового коллектива. Источников – 6.

Ключевые слова: адаптация, психофизиологическая совместимость, социально-психологическая совместимость, несовместимость членов коллектива, первичные контактные группы, морально-психологические характеристики личности, коллектив, психологический климат.

Bohonkova Y.A.

The influence of personal characteristics women on interpersonal relationships in the workplace.

Article posvecena gender features of the role behavior of the woman in relation to the workforce. Correlation between self-assessments, expectations, life orientations and ways of resolving conflicts between men and women in the workforce. Sources - 6.

Key words: adaptation, physiological compatibility, socio-psychological compatibility, incompatibility team members, primary kontaktne group, moral-psychological characteristics of personality, the staff, psihologicheskie climate.

Бохонкова Юлія Олександрівна – доктор психологічних наук, доцент, завідувач кафедри психології Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Сєвєродонецьк.

УДК 159.92

Боярин Л.В.

МЕТОДИКИ ТА СПЕЦИФІКА ПРОЦЕДУРИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СОЦІАЛЬНО ДЕЗАДАПТОВАНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ ІЗ ДИСТАНТНИХ СІМЕЙ

У статті надано результати досліджень особливостей соціально-психологічної роботи з підлітками з соціально дезадаптованою поведінкою із дистантних сімей, подано обґрунтування методик та процедури дослідження. Джерел – 11.

Ключові слова: дистантна сім'я, соціально дезадаптована поведінка, психодіагностичні методики.

Постановка проблеми. Процес формування і розвитку сучасної сім'ї, який проходить у складних і суперечливих умовах економічної та соціально-політичної нестабільності, посилює проблему дезадаптації неповнолітніх та сприяє відхиленням у їхній поведінці. Особливої уваги потребують підлітки, виховання яких відбувається у змінених умовах життєдіяльності, зокрема в дистантній сім'ї, члени якої тривалий час із різних причин проживають на відстані один від одного. Якщо вплив таких змін перевищує наявні адаптаційні можливості підлітка, то процес його соціальної адаптації блокується або відбувається невдало. Як наслідок, у підлітків з дистантних сімей виникають передумови для формування соціально дезадаптованої поведінки. Для якісного вивчення окресленої проблеми надзвичайно важливим є добір методик та процедура емпіричного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Психологічні дослідження з означеної проблеми здебільшого були спрямовані на особливості роботи з дітьми з неблагополучних та

неповних сімей. Зовнішні та внутрішні детермінанти процесу соціалізації підлітків із неповних сімей розкриває В. Іванченко; на психологічні особливості диспозиційної системи особистості у функціонально неспроможній родині вказує О. Волошок; формуванню соціальної компетентності підлітка з неповної сім'ї присвячені праці М. Докторович; вплив розлучення батьків на життєдіяльність та поведінку дитини вивчає І. Руденко; психологічні умови становлення життєвих домагань підлітків із неповної одностатевої сім'ї досліджує В. Третьяченко; формуванням соціальної активності підлітків із неповних сімей у навчально-виховному процесі основної школи займається Н. Клімкіна; особливості психологічної допомоги функціонально неповним сім'ям в умовах навчально-виховного комплексу досліджує І. Юрченко. Лише порівняно нещодавно вчені почали досліджувати окремі аспекти проблем дистантних сімей. Їх типологію пропонує О. Пенішкевич; на особливості емоційно-почуттєвої сфери підлітків із дистантних сімей вказують О. Двіжона, Я. Расвська; зміни у поведінці дітей із сімей трудових мігрантів проаналізовано Т. Дорошок, Л. Ковальчук; уявлення про дитячо-батьківські стосунки у підлітків із сімей гастрабайтерів вивчає Г. Николаєва; запобіганню педагогічної занедбаності дітей з дистантних сімей та соціально-педагогічній роботі з ними присвячені праці Н. Гордієнко, Н. Куб'як; психолого-педагогічні технології адаптації дітей і підлітків із сімей мігрантів в системі освіти пропонує О. Пантелеєв.

Мета статті – визначити деякі особливості емпіричного дослідження психологічних особливостей соціально дезадаптованої поведінки підлітків із дистантних сімей.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Для дослідження та вивчення психологічних особливостей соціально дезадаптованої поведінки підлітків із дистантних сімей було використано комплекс емпіричних методів: *спостереження* («Карта спостереження» Д. Стотта на визначення форм дезадаптованої поведінки дитини в модифікації І. Дубровіної); *фокус-групове інтерв'ю* С. Белановського; анкетування (анкета «Соціально-демографічні дані сім'ї підлітка» Г. Николаєвої); *аналіз документів*; *метод експертних оцінок* (модель критерію оцінки рівня порушень психічної діяльності у соціально дезадаптованих дітей Л. Яссман); *психодіагностичні методи*: методики діагностики самооцінки (С. Будассі), рівня тривожності Ч. Спілбергера (адаптація Ю. Ханіна), локус-контролю (Дж. Роттер); методика вивчення ціннісних орієнтацій (співвідношення «цінність» та «доступність» в різних життєвих сферах) О. Фанталової, інтраперсональних відносин (Т. Лірі); метод соціометрії (Дж. Морено); методика ADOR «Підлітки про батьків» Е. Шафера (адаптація Л. Вассермана, І. Горькової, О. Роміціної), «Кінетичний малюнок сім'ї» (Р. Бернс, С. Кауфман).

Завдання дослідження вимагали необхідності спостерігати за поведінкою досліджуваних триваліше, ніж дозволяла експериментальна ситуація в кабінеті психолога. Виникла потреба в карті спостереження, що відображає різноманітність і динаміку поведінки підлітка. Метод спостереження – це основний метод сучасної психології, сутність якого полягає в тому, що наукові факти збираються через невтручання в життя об'єкта, а через пасивне споглядання цього факту. Спостереження можна проводити як короткочасно, так і довготривало. Тому виділяють такі види спостережень – метод поперечного зрізу (короткочасне) і лонгітюдне (довготривале). З усіх методів із реєстрації змісту спостереження (описового, інтервального, фіксації явищ і рейтингу) нами обрано рейтингову оцінку поведінки, оскільки вона сприяє об'єктивізації думки про дитину, надає кількісне вимірювання проявам сукупності ознак поведінки, підводить результати спостереження до можливості статистичної обробки. Раніше створені шкали, листи, картки спостереження у цій роботі могли бути застосовані лише частково через вузький спектр спостереження (наприклад, шкала спостереження за поведінкою дитини в ситуації стресу Х. Джея, А. Еліота; шкала інтерактивної поведінки дитини Б. Фагота) або невідповідність специфічним умовам даного дослідження [8].

Спостереження за поведінкою, діяльністю і взаєминами дітей проводилося в спеціально обраних ситуаціях, мета яких полягала у виявленні особливості прояву

позитивних і негативних факторів у процесі взаємин дитини з однолітками і дорослими під час здійснення як ігрової, так і інших видів діяльності.

Для фіксації структури і рівня дезадаптації підлітків ми скористалися картою спостереження Д. Стотта. Методика використовується для діагностики труднощів адаптації дитини в школі, аналізу характеру дезадаптації і ступеня непристосованості дітей до школи за результатами тривалого спостереження, дає можливість отримати картину емоційного стану дитини, що не дозволяє адекватно пристосуватися до вимог шкільного життя. Пропонована методика доречна в роботі з дітьми з девіантною, деліквентною поведінкою. Важливо відзначити, що психолог, соціальний педагог школи може сам проводити таке спостереження, також можна використовувати знання дитини, досвід спостереження та експертне визначення найбільш типових поведінкових проявів класним керівником, іншими педагогами. В окремих випадках в якості експертів можна використовувати досвід спостереження батьків, членів родини учня. Карта включає 198 фрагментів фіксованих форм поведінки, згрупованих в 16 синдромів. За даними заповнення карти визначається провідний синдром і «коефіцієнт дезадаптованості» за сумою балів по всіх синдромах. На основі аналізу отриманої інформації психолог формулює висновки та рекомендації з тактики і стратегії психокорекційної роботи з підлітком, яка заноситься в індивідуальну карту спостережень. Методика надійна і валідна як для цілей практики, так і в науково-дослідному плані [5].

Вищевикладене відповідає першому, основному принципу методики психологічного спостереження, викладеному М. Басовим. Ми дотримувалися й другого, висунутого ним принципу вибірковості спостереження, тобто реєстрації підлягали тільки ті прояви, які були істотними для певної конкретної задачі дослідження, симптоматичні для визначення якісних особливостей поведінки.

Метод фокус-інтерв'ю, який виник з так званих вільних інтерв'ю у середині ХХ століття і міцно закріпився у психології. Першим узагальненням, присвяченим власне сфокусованому груповому інтерв'ю, стала праця Р. Мертона «Фокусовані інтерв'ю». Цю розробку було адаптовано Р. Лазарсфельдом та іншими авторами.

Фокус-групове інтерв'ю відповідало нашій потребі систематизувати надзвичайно багату і вузькоспеціалізовану бібліографію про особливості соціально дезадаптованої поведінки підлітків із дистантних сімей. Фокусоване групове інтерв'ю – якісний метод дослідження, групове інтерв'ю, організоване у вигляді розмови кількох респондентів, зазвичай 6-12 осіб, на задану інтерв'юером-модератором тему. На відміну від класичних інтерв'ю комунікація відбувається переважно між самими респондентами, а модератор лише скеровує розмову в потрібне русло. Фокус-групи широко використовуються в соціально-психологічних дослідженнях. Метод дозволяє розкрити мотивацію людей, побачити варіанти сприйняття/ставлення до проблеми тощо. Але не слід забувати, що фокус-група – це якісний метод і на його основі не можна робити кількісних висновків.

Потреба застосування фокус-інтерв'ю визначила мету систематизувати та конкретизувати сімейну ситуацію розвитку підлітків із дистантних сімей. Аналіз даних інтерв'ю надав можливість розкрити соціально-психологічні особливості дитини, що є контекстом, значущими чинниками соціально-психологічної складової виникнення такої поведінки [2]. Вони нерозривно пов'язані з контекстом емоційного, міжособистісного життя її сім'ї, визначити і конкретизувати який відносно підлітків із соціально дезадаптованою поведінкою нас спонукали численні дані психологічних досліджень [8].

Анкета «Соціально-демографічні дані сім'ї підлітка» Г. Ніколаєвої [9] дозволила вирівняти вибірку за основним соціально-демографічним показником. В неї було включено питання про склад сім'ї, в якій виховується дитина, вік і рівень освіти батьків, місце роботи, посаду. Обов'язково уточнювався термін перебування за кордоном.

Реалізація вимог ранньої діагностики соціально дезадаптованої поведінки підлітків вимагала використання методу експертних оцінок. Тому було використано модель критерію оцінки рівня порушень психічної діяльності у соціально дезадаптованих

дітей Л. Яссман [6]. Ця методика дозволяє нам запропонувати модель комплексного критерію оцінки, що відображає рівень дезадаптації, побудовану за таким принципом: спочатку здійснена добірка сукупності найбільш представницьких ознак, з яких формується еталон, що відображає максимальний прояв стану дезадаптації. Далі ознаки об'єднуються в систему ієрархічного типу А (В1, В2, ... Вm), нарешті еталон підключається до вимірювальної підструктури виду Вi (Сi1, Сi2, ... Сik), дотримуючись принципу супідрядності частин та елементів. Одночасно у вимірювальну підструктуру закладається спосіб визначення вихідних даних (експертний метод) [6]. Запропонований еталон критерію представлений 7 елементами виду «В», кожен з яких має свій вимірювальний інструмент «Ск», що складається із депривуючих факторів зовнішнього та внутрішнього середовища.

Методика С. Будассі дозволяє проводити кількісне дослідження самооцінки особистості, тобто її вимірювання. В основі цієї методики лежить спосіб ранжування. Мета обробки результатів – визначення зв'язку між ранговими оцінками якостей особистості, що входять в уявлення «Я» ідеальне і «Я» реальне. Міра зв'язку встановлюється за допомогою коефіцієнта рангової кореляції. Необхідно підрахувати коефіцієнт рангової кореляції по Спірмену [4].

У запропонованій методиці дослідження самооцінки, її рівень і адекватність визначаються як відношення між «Я» ідеальним і «Я» реальним. Процес самооцінювання може відбуватися двома шляхами: 1) шляхом зіставлення рівня своїх домагань з об'єктивними результатами своєї діяльності і 2) шляхом порівняння себе з іншими людьми.

Вимірювання тривоги як особистої якості особливо важливе, оскільки ця якість багато в чому зумовлює поведінку суб'єкта. У кожної людини існує свій оптимальний, або бажаний, рівень тривожності – це так звана «корисна» тривожність. Оцінка людиною свого стану в цьому аспекті є для неї суттєвим компонентом самоконтролю та самовиховання. Єдиною методикою, що дозволяє диференційовано вимірювати тривожність і як особистісну властивість, і як стан, є методика, запропонована Ч. Спілбергером. Російською мовою його шкала була адаптована Ю. Ханінім. Розуміння тривоги в теорії Ч. Спілбергера визначається наступними положеннями:

1. Ситуації, що становлять для людини певну загрозу або особистісно значущі, викликають у неї стан тривоги.
2. Інтенсивність переживання тривоги пропорційна ступеню загрози або значущості причини переживань.
3. Високотривожні індивіди сприймають ситуації або обставини, які потенційно містять можливість невдачі або загрози, більш інтенсивно.
4. Ситуація тривоги супроводжується змінами в поведінці або ж мобілізує захисні механізми особистості.

Цей тест є надійним та інформативним способом самооцінки рівня тривожності (реактивної тривожності як стану) і особистісної тривожності як стійкої характеристика людини. Опитувальник допускає індивідуальне та групове використання. Текст методики зачитується або пред'являється людині яку тестують списком на заздалегідь підготовлених бланках. Тривалість обстеження становить приблизно 5-8 хв. [10].

За допомогою методики дослідження рівня суб'єктивного контролю (розробленої на основі шкали локусу контролю Дж. Роттера і опублікованої Є. Бажиним), яка призначена для діагностики інтернальності-екстернальності нами визначався узагальнений показник індивідуального рівня суб'єктивного контролю, інваріантний до часткових показників діяльності (шкала загальної інтернальності) [20]. Локус контролю є центральним конструктом теорії соціального навчання (Дж. Роттера), у центрі уваги якої лежить прогноз поведінки людини в складних ситуаціях. Локус контролю можна розглядати як межу особистості в значенні індивідуальних відмінностей, проте Дж. Роттер вважав, що екстернали і інтернали не є «типи», конструкт необхідно розглядати як

континуум, що має на одному кінці виражену екстернальність, а на іншому – інтернальність. Більшість індивідумів перебуває між двома екстремумами. Локус контролю як стійка властивість людини – схильність приписувати відповідальність за результати своєї діяльності – формується в ході її соціалізації. «Наскільки компетентними і ефективними ми відчуваємо себе залежить від того, як ми пояснюємо невдачі», – вважає Д. Майєрс.

Діагностика особливостей мотиваційно-ціннісної сфери досліджуваних проводилася також за допомогою методики «Співвідношення «цінності» і «доступності» в різних життєвих сферах» О. Фанталової та мотиваційного тесту Х. Хекхаузена.

Для проведення експерименту за першою методикою потрібно мати стандартний бланк, на якому двічі був представлений набір всіх пар понять зі списку 12 цінностей.

У методиці використаний метод парних порівнянь. У першому випадку досліджуваний одержував інструкцію вибрати поняття, що визначає більш значуще для нього коло потреб. У другому випадку досліджуваний повинен був здійснювати вибір за критерієм доступності для нього вищезазначених цінностей [11].

Індекс розбіжності «Ц-Д» (низький, середній, високий рівень) – це показник незгодження, дезінтеграції в мотиваційно-ціннісній сфері. Він свідчить про ступінь нездоволення життєвою ситуацією, блокаду основних життєвих потреб, внутрішню конфліктність, а також про рівень самореалізації, внутрішньої ідентичності, інтегрованості, гармонії.

За допомогою методики Т. Лірі проводилася оцінка ступеня самосприйняття. Головним діагностичним критерієм достатньо високого ступеня самосприйняття були такі показники: відсутність великої розбіжності між «Я»-реальним і «Я»-ідеальним в дискограмах Т. Лірі. За допомогою означеної методики можливо оцінити рівень рефлексії досліджуваного, який вказує на його самокритичність і здатність дати самостійну об'єктивну оцінку своїй особистості. Збіг за двома аспектами («Я»-реальне і «Я»-дзеркальне), особливо в поєднанні з дещо іншим профілем по дискограмі «Я»-реальне, свідчить про те, що досліджуваний вважає, що йому вдається у своїй поведінці демонструвати «ідеальну модель» особистості, що розцінюється як зниження рефлексії. За допомогою цієї методики проводилася також оцінка адекватності самооцінки, головним показником якої є збіг дискограми «Я»-реальне досліджуваного (за основними октантами методики) з оцінкою його основних психологічних особливостей [10]. Т. Лірі наводить 5 рівнів аналізу інтерперсональної поведінки особистості.

Метод можна успішно використовувати для аналізу соціального середовища, для аналізу груп та вивчення особистісних особливостей в груповій та індивідуальній психотерапії.

Основним методом діагностики міжособистісних відносин є безперечно соціометрія [7]. Основоположник соціометрії – американський психіатр і соціальний психолог Дж. Морено – автор вважає, що сукупність міжособистісних стосунків у групі є тією первинною соціально-психологічною структурою, сутність якої багато в чому визначає не лише цілісні характеристики групи, а й емоційний стан людини. Відповідно до теоретичної концепції Дж. Морено, крім суспільства як макроструктури існує певна внутрішня неформальна мікроструктура, що утворюється з переплетіння індивідуальних притягань і відштовхувань.

Соціометрія дозволила визначити стан взаємин у колективі і на цій основі виявити її неформальну структуру (мікрогрупи, неформальних лідерів, соціометричний статус кожного, його потреби в спілкуванні й психологічну сумісність з іншими). Крім того, соціометричне опитування надало змогу визначити рівень групової згуртованості або роз'єднаності груп. Зауважимо, що соціометрія виконує психотерапевтичну функцію. Участь у соціометричному опитуванні спонукає випробовуваних до наступного аналізу своїх стосунків з іншими підлітками й нерідко стимулює коригування власної поведінки.

Для наочного відображення результатів соціометрії використовується соціограма. Вона має форму п'яти концентричних кіл, радіус яких зменшується; у цих колах й містяться дані про всіх підлітків відповідно до отриманих виборів. У центральному малому колі – дані про підлітків першої групи, між першим і другим колами – другої і т. д. Перше і друге кола вважаються зонами сприятливого стану, а третє, четверте і п'яте – несприятливого [10].

Опитувальник «Поведінка батьків і ставлення підлітків до них» вивчає установки, поведінку і методи виховання батьків так, як бачать їх діти в підлітковому віці. Він дозволяє описати відносини з батьком у найбільш загальних виявах: доброзичливість, ворожість, автономія, директивність і непослідовність батьків.

Основою цього опитувальника служить методика, яку створив Е. Шафер в 1965 р. В Україні користуються російським адаптованим варіантом, підготовленим співробітниками лабораторії клінічної психології Інституту ім. Бехтерева Л. Вассерманом, І. Горьковою, О. Роміциною. Він почав активно використовуватися під назвою ADOR («Підлітки про батьків»). Ця методика ґрунтується на положенні Е. Шафера про те, що виховний вплив батьків (так, як це описують діти) можна охарактеризувати за допомогою трьох факторних змінних:

- прийняття – емоційне заперечення;
- психологічний контроль – психологічна автономія;
- прихований контроль – відкритий контроль.

При цьому прийняття тут має на увазі безумовно позитивне ставлення до дитини незалежно від очікувань батьків. Емоційне ж заперечення розглядається як негативне ставлення до дитини, відсутність до неї любові і поваги, а часом і просто ворожість. Поняття психологічного контролю передбачає певний тиск і зумисне керування дітьми, як і ступінь послідовності у здійсненні виховних принципів.

У сучасній психології існує безліч методик виявлення умов життя в сім'ї і її впливу на розвиток особистості дитини. Найвідомішим і найпопулярнішим з них є тест Р. Бернса і С. Кауфмана «Кінетичний малюнок сім'ї». Ця методика дає чимало інформації про суб'єктивну сімейну ситуацію досліджуваної дитини, допомагає виявити взаємини в сім'ї, що викликають тривогу у дитини, показує, як вона сприймає інших членів сім'ї, яке місце в сімейних відносинах дитина відводить собі [3].

Використовуючи цей тест, батькам і педагогам слід враховувати, що будь-який малюнок є творчою діяльністю, він не тільки відображає сприйняття власної родини, але й дозволяє дитині самій аналізувати, переосмислювати сімейні відносини. Тому кінетичний малюнок сім'ї не тільки відображає сьогодення і минуле, але також спрямований на майбутнє: малюючи, дитина інтерпретує ситуацію, по-своєму вирішує проблему актуальних сімейних відносин. На нашу думку, психологічна цінність методики у нашому дослідженні полягає в тому, що вона дозволяє виявити емоційне ставлення дитини (як реальне, так і бажане) до членів її сім'ї, а також відчуття нею свого місця в сім'ї. Це є важливим штрихом психологічного портрету підлітків. Методика зберігає як всі переваги рисункових проєктивних тестів (зручне, просте застосування), так і всі квестіонарні якості (вимога нормативності, чіткості інтерпретаційної схеми, надійності одержуваної інформації). На думку Дж. Ді Лео, ця методика, найімовірніше, є ціннішою з числа проєктивних для дослідження особистості дітей підліткового віку, оскільки її результати не залежать від бажання і здібності дитини розкрити свій емоційний конфлікт. В. Вольф сформулював основні принципи інтерпретації малюнка. До них належать необхідність інтерпретації структури цілісного малюнка. При цьому фіксується розташування фігур, їх взаємозв'язок одна з одною, групування фігур і об'єктів, аналіз дій. Під час інтерпретації кінетичного малюнка сім'ї основна увага зверталася на наступні аспекти:

1. Аналіз структури малюнка сім'ї: порівняння складу реальної і намальованої сім'ї, розташування і взаємодія членів сім'ї на малюнку.

2. Аналіз особливостей малюнка окремих членів сім'ї: відмінності в стилі малювання, кількість деталей, схема тіл окремих членів родини.

3. Аналіз процесу малювання: послідовність малюнка, коментар, паузи, емоційні реакції під час малювання.

Найчастіше свій малюнок діти починають із зображення того члена сім'ї, до кого вони дійсно добре ставляться. Виникають паузи перед тим, як дитина почне малювати одну з фігур, що є симптомом емоційно неоднозначного або навіть негативного ставлення. Після малювання проводилася нестандартизована бесіда з підлітком про зміст малюнка.

Висновки. У результаті емпіричного дослідження було проведено аналіз даних фокус-групового інтерв'ю, анкетування, документів та інших результатів емпіричного дослідження, що дозволило виявити прояви соціально дезадаптованої поведінки підлітків із дистантних сімей трудових мігрантів – заробітчан, що сезонно чи по кілька років поспіль працюють за кордоном. Завдяки проведеній діагностиці особистісних особливостей досліджуваних із визначенням їх соціометричного статусу з'ясовано взаємозв'язок впливу сім'ї та дитячо-батьківських відносин із соціально дезадаптованою поведінкою підлітків із дистантних сімей.

Усі отримані дані емпіричного дослідження є основою для розробки програми психологічної корекції соціально дезадаптованої поведінки підлітків із дистантних сімей.

Література

1. Бажин Е. Ф. Метод исследования субъективного контроля / Е. Ф. Бажин, С. А. Гольнкина, А. М. Эткінд // Психологический журнал. – 1984. – Т. 5. – № 3. – С. 152–162.
2. Белановский С. А. Метод фокус-групп / С. А. Белановский. – М. : Изд-во Магистр, 1996. – 272 с.
3. Бернс Р. С. Кинетический рисунок семьи: введение в понимание детей через кинетические рисунки семьи / Р. С. Бернс, С. Х. Кауфман. – М. : Смысл, 2006. – 146 с.
4. Будасси С. А. Самооценка личности / С. А. Будасси // Практические занятия по психологии / под ред. А. В. Петровского. – М. : Просвещение, 1972. – С. 30–37.
5. Диагностика психического развития детей / Е. В. Гурова, Н. Ф. Шляхта, Н. Н. Седова. – М. : Институт молодежи, 1992. – 180 с.
6. Диагностика психичного розвитку дітей раннього віку : метод. рек. / укл. Н. В. Карпенко-Сашньова ; ред. І. В. Широколава. – К. : Інститут змісту і методів навчання МО України, 1996. – 60 с.
7. Морено Я. Психодрама / Я. Морено ; пер. с англ. Г. Пимочкина, Е. Рачкова. – М. : Апрель Пресс : ЭКСМО-Пресс, 2001. – 528 с.
8. Насвитене Д. Й. Психологические особенности детей с адаптационными расстройствами и их психологическая коррекция : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.04 ; 14.00.18 / Насвитене Даля Йено. – СПб., 1994. – 138 с.
9. Николаева А. В. Представления о детско-родительских отношениях у подростков из семей гастарбайтеров : дис. ... канд. психол. н. : 19.00.05 / Анна Васильевна Николаева. – СПб., 2010. – 179 с.
10. Практическая психодиагностика. Методики и тесты / ред.-сост. Д. Я. Райгородский. – Самара : «БАХРАХ», 1998. – 672 с.
11. Фанталова Е. Б. Методика «Уровень соотношения «ценности» и «доступности» в различных жизненных сферах» / Е. Б. Фанталова // Журнал практического психолога. – 1996. – № 2. – С. 32–37.

References

1. Bazhyn E.F. Method of investigation of subjective control / E.F. Bazhyn, S.A. Golynkina, A.M. Etkind // Psychological Journal. - 1984. - T. 5. - № 3. - P. 152-162.
2. Belanovskiy S.A. Method of focus groups / S.A. Belanovskiy. - Moscow: Publishing House of the Masters, 1996. - 272 p.

3. Burns R.S. Kinetic family drawing: an introduction to the understanding of children through the kinetic family drawings / R.S. Burns, S. H. Kaufman. - M.: Meaning, 2006. - 146 p.
4. Budassi S.A. Self-identity / S.A. Budassi // Practical lessons in psychology / ed. A.V. Petrovskiy. - M.A.: Education, 1972. - P. 30-37.
5. Diagnostics of mental development of children / E.V. Gurova, N.F. Shliahta, N.N. Sedova. - Moscow: Youth Institute, 1992. - 180 p.
6. Diagnostics of psycho development of preschool children: method. recommendations. / ed. N.V. Karpenko-Sashnova; Ed. I. V. Shyrokolava. - K.: Institute of content and teaching methods of the Ministry of Education of Ukraine, 1996. - 60 p.
7. J. Moreno Psychodrama / J. Moreno; transl. from English. Pimochkina G., E. Rachkova. - M.: April Press: Eksmo-Press, 2001. - 528 p.
8. Nasvitene D. J. Psychological characteristics of children with adaptation disorders and their psychological correction: dis. cand. psychol. sciences: 19.00.04; 14.00.18 / Nasvitene Dahl Jenö. - [St. Petersburg](#), 1994. - 138 p.
9. A.V. Nikolaev Perceptions of parent-child relationships in adolescents from families of migrant workers: dis. of cand. psychol sciences : 19.00.05 / Anna Vasilivna. Nikolaeva. - [St. Petersburg](#), 2010. - 179 p.
10. Practical psychological testing. Methods and tests / Ed. D.J. Raigorodskii. - Samara, "Bakhrakh", 1998. - 672 p.
11. Fantalova E.B. Methodology "The level of the correlation of 'values' and 'accessibility' in various spheres of life" / E.B. Fantalova // Journal of Practical Psychology. - 1996. - № 2. - P. 32-37.

Боярин Л.В.

Методики и специфика процедуры эмпирического исследования психологических особенностей социально дезадаптированного поведения подростков из дистантных семей

В статье приведены некоторые результаты исследований особенностей социально-психологической работы с подростками с социально дезадаптированным поведением с дистантных семей, представлены обоснования методик и процедуры исследования. Источников - 11.

Ключевые слова: дистантная семья, социально дезадаптированное поведение, психодиагностические методики.

Boyarin L. V.

Methodology and peculiarities of the empirical study procedure of the psychological features of socially maladjusted behavior of teenagers in distant families

The article presents some results of the study of social and psychological work with teenagers of socially maladjusted behavior in distant families, arguments of the methodology and procedure of the research. Sources – 11.

Key words: distant family, socially maladjusted behavior, psychodiagnostical methodology.

Боярин Лілія Володимирівна – кандидат психологічних наук; викладач кафедри педагогіки, психології та теорії управління освітою Інституту післядипломної педагогічної освіти Чернівецької області.

УДК 159.9

Варягіна А.А.

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ГРОМАДСЬКОЇ УЧАСТІ ОСОБИСТОСТІ